

แนวคิดการส่งเสริม การศึกษาตลอดชีวิตในสังคมไทย

รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล

ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แนวคิดการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตในสังคมไทย

รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล
ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำนำ

ความหลากหลายในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมไทยที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นมีความสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับสังคมไทย ตลอดจนการจัดการความรู้ในชุมชนแต่ละชุมชนที่มีความแตกต่างกันย่อมเป็นพื้นฐานของความเข้าใจในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต นักการศึกษาจึงต้องเข้าใจในบริบทของชุมชนเพื่อประกอบกับการนำแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตสู่การส่งเสริมการเรียนรู้สู่การปฏิบัติจริง แนวคิดที่สำคัญของการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตในชุมชนประกอบด้วยแนวคิดการเรียนรู้สู่การปฏิบัติ การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง การเรียนรู้จากพื้นที่สร้างสรรค์ การเรียนรู้จากสังคม การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น นักการศึกษาจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้ความเข้าใจตลอดจนเจตคติในการยอมรับความแตกต่างของแต่ละบุคคล เพื่อการตระหนักถึงการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันและเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยภายใต้ความเข้าใจในมิติต่าง ๆ ของสังคมไม่ว่าจะเป็นมิติประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยมทางจิตใจ เศรษฐกิจและการเมืองของประเทศ ตลอดจนการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับประชาชนทุกเพศทุกวัยเพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ และมีคุณธรรม ตลอดจนสอดคล้องกับสภาพ ปัญหาและความต้องการของแต่ละท้องถิ่นโดยทุกภาคส่วนของสังคมจำเป็นต้องมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาดังกล่าวให้กับประชาชนอย่างยั่งยืนและเป็นรูปธรรม

หนังสือแนวคิดการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตในสังคมไทยเล่มนี้ ผู้เขียนได้รับแรงบันดาลใจจากการสอนผู้เรียนในระดับอุดมศึกษาในสาขาวิชาการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตลอดชีวิตมาเป็นเวลายาวนานกว่า 30 ปี ผู้เขียนสอนทั้งในระดับปริญญาตรี โท และเอก ตามลำดับ และขณะเดียวกันผู้เขียนยังได้มีโอกาสทำงานร่วมกับนักการศึกษาในสาขาต่าง ๆ ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต นอกจากนี้ผู้เขียนได้มีโอกาสทำงานวิจัยในพื้นที่ต่าง ๆ ให้กับหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาสังคม เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ในสังคมไทยเป็น “ผู้รักการเรียนรู้ตลอดชีวิต” ดังนั้นแนวคิดต่าง ๆ ที่ผู้เขียนได้นำเสนอในหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนได้วิเคราะห์สังเคราะห์แนวคิดดังกล่าว เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทสังคมไทย ในการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างแท้จริง ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผู้อ่านทุก ๆ ท่านจะนำแนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้ไปก่อประโยชน์ในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ในสังคมไทยให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน

ผู้เขียนขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ที่สนับสนุนการพัฒนาหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนมุ่งหวังให้หนังสือเล่มนี้เป็นประโยชน์แก่นิสิตสาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณาจารย์ นักศึกษาและผู้สนใจสามารถนำไปใช้ในการศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อต่อยอดองค์ความรู้ พัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน และจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุให้เกิดประสิทธิภาพและประโยชน์สูงสุด

รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล
สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2562

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	๗
บทที่ 1 ความเข้าใจบริบทสังคมไทยเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต	1
1.1 บริบทสังคมไทย : ภาพรวมอดีต ปัจจุบัน อนาคตในสังคมเมืองและชนบท ชนบทคือรากเหง้าของไทย	1
1.2 ความสำคัญของสังคมและวัฒนธรรมในสังคมไทย	12
1.3 การศึกษาตลอดชีวิตในสังคมไทย	17
1.4 การส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตในสังคมไทย	21
บทที่ 2 การเรียนรู้ตลอดชีวิต	29
2.1 สภาพการณ์ของปัญหา	29
2.2 ความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต	31
2.3 ความหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต	37
2.4 องค์ประกอบของการเรียนรู้ตลอดชีวิต	39
บทที่ 3 ทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต	49
3.1 ที่มาของแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต	49
3.2 ความสำคัญของทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต	52
3.3 หลักการเรียนรู้ตลอดชีวิต	54
3.4 ทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต	55
บทที่ 4 แนวคิดการเรียนรู้ทางสังคมกับการศึกษาตลอดชีวิต	67
4.1 ที่มาของแนวคิดการเรียนรู้ทางสังคม	67
4.2 ความหมายของการเรียนรู้ทางสังคม	68
4.3 หลักการของแนวคิดการเรียนรู้ทางสังคม	70
4.4 องค์ประกอบของแนวคิดการเรียนรู้ทางสังคม	73
4.5 กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม	77
4.6 การเรียนรู้ทางสังคมในบริบทไทย	81
4.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำการเรียนรู้ทางสังคมไปใช้จัดการศึกษา สำหรับผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่	86

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ 5 แนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning)	
กับการศึกษาตลอดชีวิต	94
5.1 ที่มาและความสำคัญของแนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง	94
5.2 ความหมายของแนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง	95
5.3 ความสำคัญของการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง	97
5.4 องค์ประกอบของการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง	102
5.5 แนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย	111
5.6 ความจำเป็นในการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงสำหรับสังคมไทย	117
5.7 การนำแนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงมาใช้ในการศึกษาตลอดชีวิต	118
บทที่ 6 แนวคิดพื้นที่การเรียนรู้ (Learning Space) สำหรับการเรียนรู้ตลอดชีวิต	125
6.1 ความหมายของพื้นที่การเรียนรู้	125
6.2 หลักการการพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้	126
6.3 องค์ประกอบของแนวคิดพื้นที่การเรียนรู้	127
6.4 ลักษณะของพื้นที่การเรียนรู้	128
6.5 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่การเรียนรู้	129
6.5.1 แนวคิดการเรียนรู้ตามอัธยาศัยในพื้นที่การเรียนรู้	129
6.5.2 พื้นที่การเรียนรู้ส่งเสริมการเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต	132
6.5.3 พื้นที่การเรียนรู้ส่งเสริมให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้	141
6.6 ตัวอย่างการจัดการพื้นที่การเรียนรู้โดยใช้การศึกษาตามอัธยาศัยและสังคมแห่งการเรียนรู้	144
บทที่ 7 แนวคิดการเสริมพลัง (Empowerment) กับการศึกษาตลอดชีวิต	151
7.1 ที่มาของแนวคิดการเสริมพลัง	151
7.2 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเสริมพลัง	157
7.3 หลักการของแนวคิดการเสริมพลัง	161
7.4 องค์ประกอบของแนวการเสริมพลังในการศึกษาตลอดชีวิต	162
7.5 ความหมายของการเสริมพลังในการศึกษาตลอดชีวิต	165
7.6 กระบวนการของการเสริมพลังในการศึกษาตลอดชีวิต	171
7.7 การประยุกต์ใช้แนวคิดการเสริมพลังในการศึกษาตลอดชีวิต	174

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ 8 แนวคิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างวัย (Intergenerational Learning)	
กับการศึกษาตลอดชีวิต	189
8.1 ความหมายของแนวคิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างวัย (Intergenerational Learning)	189
8.2 ที่มาของแนวคิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างวัย	189
8.3 หลักการและเป้าหมายของแนวคิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างวัย	190
8.4 องค์ประกอบของแนวคิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างวัย	191
8.5 ตัวอย่างกิจกรรมตามแนวคิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างวัย	192
บทที่ 9 แนวคิดการเรียนรู้ของผู้สูงอายุกับการศึกษาตลอดชีวิต	204
9.1 สภาพการณ์และปัญหาของผู้สูงอายุ	204
9.2 ความหมายของผู้สูงอายุ	205
9.3 แนวคิดผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Aging)	208
9.4 สภาพของผู้สูงอายุ	209
9.5 การเรียนรู้ของผู้สูงอายุ	217
9.6 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ	218
9.7 สรุปการเรียนรู้ของผู้สูงอายุกับการศึกษาตลอดชีวิต	224
บทที่ 10 แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning) กับการศึกษาตลอดชีวิต	229
10.1 ความหมายของแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์	229
10.2 รูปแบบการเรียนรู้จากประสบการณ์	230
10.3 การเรียนรู้จากประสบการณ์กับการศึกษาตลอดชีวิต	234
บทที่ 11 แนวคิดการเรียนรู้ร่วมกัน (Collaborative Learning) กับการศึกษาตลอดชีวิต	237
11.1 ความสำคัญแนวคิดการเรียนรู้ร่วมกัน (Collaborative Learning)	237
11.2 ความหมายของการเรียนรู้ร่วมกัน	237
11.3 การเรียนรู้ร่วมกันกับการศึกษาตลอดชีวิต	238
บทที่ 12 การประยุกต์ใช้แนวคิดการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตในสังคมไทย	244
บรรณานุกรม	256
อภิธานศัพท์	259
ดรรชนี	265

สารบัญตาราง

เรื่อง

หน้า

ตาราง 4.1 การเรียนรู้ทางสังคมที่ถูกนำไปใช้จริงในอดีตเปรียบเทียบกับในปัจจุบัน

87

สารบัญภาพ

เรื่อง	หน้า
ภาพ 1.1 บริบทไทยกับการศึกษาตลอดชีวิต	25
ภาพ 2.1 การเรียนรู้ตลอดชีวิต	44
ภาพ 3.1 ทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต	64
ภาพ 4.1 กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม	70
ภาพ 4.2 การทดลองเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยและองค์ประกอบที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ของคน	73
ภาพ 4.3 องค์ประกอบของการเรียนรู้ทางสังคมตามแนวคิดของแบนดูรา	76
ภาพ 4.4 กระบวนการเรียนรู้ด้วยการสังเกตจากการวิเคราะห์แนวคิดการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูรา	77
ภาพ 4.5 รูปแบบกระบวนการทัศนของการเรียนรู้ทางอารมณ์และสังคมตามแนวคิดของฮัมฟรี	80
ภาพ 4.6 การนำการเรียนรู้ทางสังคมทั้ง 5 ลักษณะไปใช้ในสถานประกอบการ	88
ภาพ 4.7 การนำแนวคิดการเรียนรู้ทางสังคมประยุกต์ใช้ในการศึกษาตลอดชีวิต	91
ภาพ 5.1 วงจรการเรียนรู้ (Learning Cycle) ตามความคิดของ Mezirow	108
ภาพ 5.2 แนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงกับการศึกษาตลอดชีวิต	118
ภาพ 5.3 ขั้นตอนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง	121
ภาพ 6.1 กรอบคุณลักษณะของบุคคลแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตการใช้พื้นที่การเรียนรู้	137
ภาพ 6.2 การจัดพื้นที่การเรียนรู้เพื่อการศึกษาตลอดชีวิต	147
ภาพ 7.1 การเสริมพลังกับการศึกษาตลอดชีวิต	181
ภาพ 8.1 การเรียนรู้ระหว่างวัยกับการศึกษาตลอดชีวิต	201
ภาพ 9.1 มโนทัศน์ของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Aging)	222
ภาพ 9.2 กรอบความคิดของคุณภาพชีวิตในวัยสูงอายุ	223
ภาพ 9.3 ผู้สูงอายุกับการศึกษาตลอดชีวิต	226
ภาพ 10.1 การเรียนรู้จากประสบการณ์กับการศึกษาตลอดชีวิต	235
ภาพ 11.1 การเรียนรู้ร่วมกันกับการศึกษาตลอดชีวิต	241
ภาพ 12.1 ปรัชญา แนวคิด และหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อขับเคลื่อนชุมชนแห่งการเรียนรู้	249
ภาพ 12.2 การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต	253
ภาพ 12.3 การประยุกต์ใช้แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตในสังคมไทย	254

บทที่ 1

ความเข้าใจบริบทสังคมไทยเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

1.1 บริบทสังคมไทย: ภาพรวมอดีต ปัจจุบัน อนาคตในสังคมเมืองและชนบท ชนบทคือรากเหง้าของไทย

สังคมไทยมีพื้นฐานดั้งเดิมเป็นสังคมเกษตรกรรม ประชาชนที่อาศัยอยู่ตามชนบททั่วทุกแห่งหนมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับอาชีพเกษตรกรรมคือการทำนาปลูกข้าวเป็นหลัก สังคมเมืองซึ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งของสังคมนั้นไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าศูนย์กลางการปกครองที่เจ้านายและขุนนางมีอำนาจจัดการในเรื่องที่สำคัญ เช่น การเกณฑ์ส่วยหรือเก็บภาษีในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นแรงงาน สิ่งของ หรือเงิน เป็นต้น ระบบเศรษฐกิจในชนบทไทยซึ่งมีเกษตรกรรมเป็นหลักนั้น เป็นระบบการผลิตแบบพอเพียงชีพ การค้าขายและการผลิตนอกเหนือจากเกษตรกรรมมีบทบาทไม่มากต่อชีวิตของประชาชน การทำเกษตรกรรมก็เป็นการทำเพื่อบริโภคในครัวเรือนของเกษตรกรเป็นหลัก เหลือจากนั้นเกษตรกรจึงขาย ครัวเรือนโดยมากจะผลิตทุกอย่างที่ตนเองกินและใช้ นอกจากอาหารแล้ว ก็ทอผ้าใช้เองและทำสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นในครัวเรือนเอง สิ่งใดที่เหลือกำลังของตัวเอง เช่น การสร้างบ้านเรือน หรือการเก็บเกี่ยวพืชผลจำนวนมาก จึงขอแรงจากเพื่อนบ้าน ผลิตส่วนเกินนั้นก็มักจะนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น หรือแจกจ่ายให้ญาติมิตรที่ขาดแคลนโดยไม่มีสิ่งตอบแทนหรือบริจาคเป็นการกุศลให้แก่วัด คนในหมู่บ้านจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น และมักจะมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติด้วย วิถีสังคมแบบนี้ดำรงอยู่ตั้งแต่อดีตเรื่อยมาจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 การค้าขายในระบบตลาดจึงเริ่มขยายตัวมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การผลิตแบบพอเพียงก็ยังคงเป็นวิถีเศรษฐกิจหลักของคนส่วนใหญ่ แม้ว่าการทำสัญญาเบาว์ริง ในปี พ.ศ. 2398 ซึ่งเป็นการเปิดประตูทางการค้ากับต่างประเทศครั้งสำคัญจะเป็นการเริ่มต้นของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในสังคมไทย แต่ชุมชนชนบทส่วนใหญ่ที่อยู่ห่างไกลจากชุมชนเมือง และเส้นทางคมนาคม ก็ไม่ได้รับอิทธิพลจากการค้ามากนัก (ชาย โพธิ์สิตา, 2555)

เหตุผลประการหนึ่ง ด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติของประเทศทำให้ชนบททั่วทุกภูมิภาคต่างก็สามารถผลิตสิ่งของสนองความต้องการขั้นมูลฐานได้อย่างพอเพียง เนื่องจากการผลิตเพื่อบริโภคไม่ใช่เพื่อการค้า ในขณะที่สังคมเมืองเริ่มได้อิทธิพลจากชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากและทำการค้าทั่วประเทศทำให้ระบบผลิตเพื่อการค้ากำไรเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตของคนไทย การคมนาคมที่สำคัญได้แก่การขนส่งทางน้ำ ดังจะเห็นได้จากวิธีการตั้งบ้านเรือนซึ่งปลูกกันเป็นทิวแถวตลอดสองฝั่งแม่น้ำลำคลอง อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและกลไกทางการตลาด ชนบทก็ยังสามารถรักษาความเข้มแข็งทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนได้ ชนบททุกหมู่เหล่ายังคงมีขนบธรรมเนียมและประเพณีดั้งเดิมตามท้องถิ่นของตน โดยมีศูนย์กลางของหมู่บ้านได้แก่วัด ซึ่งเป็นสถานย่านกลางที่ชุมนุมของชาวบ้านเป็นศูนย์กลางการถ่ายทอดทางสังคมโดยเฉพาะเรื่องความเชื่อและศาสนา บ้านใครมีบุตรเมื่อเติบโตขึ้นต้องการจะให้มีความรู้และได้รับการอบรมความประพฤติทางศีลธรรม ก็บวชเรียนที่วัด หรือใครต้องการแสวงหาศิลปะวิทยาการ ศึกษาวัฒนธรรมวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้าน ก็มาร่วมกิจกรรมที่วัด ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาทางศาสนา งานประเพณี งานมหรสพ งานบุญงานกุศลต่าง ๆ ดังนั้น หากยกเว้นเรื่องการทำมาหากินแล้วจะเห็นได้

ว่า วัดเป็นสถานที่ทุกสิ่งทุกอย่างที่ดีในชีวิตของชาวบ้าน นอกจากนี้วัดยังทำหน้าที่เป็นสถาบันการศึกษา เพียงสถาบันเดียวมายาวนานตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อเด็กชายอย่างเข้าสู่วัยรุ่น พ่อแม่จะส่งเข้าไปเรียนหนังสืออยู่กับพระ และเด็กก็รับใช้พระผู้เป็นอาจารย์เป็นการตอบแทน เมื่ออ่านออกเขียนได้ก็บวชในระยะเวลาหนึ่งก่อนกลับมาเป็นฆราวาสดำเนินชีวิตตามทำนองคลองธรรมเพื่อความร่มเย็นเป็นสุขในชีวิต ดังนั้น ศาสนาจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดบูรณาการในสังคมไทย (อคิน รพีพัฒน์, 2527)

หากย้อนกลับไปศึกษาบริบทของสังคมในช่วงที่ศาสนามีอิทธิพลอย่างมากจะเห็นว่า ในทุกหมู่บ้านจะมีวัดน้อยใหญ่ตั้งอยู่ทุกหนทุกแห่ง ทุกพื้นที่ตั้งแต่หัวเมืองใหญ่ไปจนถึงท้องถื่นทุรกันดาร วัดได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนไทย และเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายทางสังคมแบบบูรณาการ อีกทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนสมัยก่อน เพราะวัดเป็นทั้งโรงเรียน เป็นแหล่งรวบรวมหนังสือ ตำรา คัมภีร์ คำสอน เป็นศูนย์กลางการถ่ายทอดทางสังคม ศิลปะและวัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนเป็นแหล่งพบปะเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นไม่ว่าจะเป็นเด็ก ผู้ใหญ่ คนหนุ่มสาวหรือคนแก่เฒ่า การส่งเสริมคุณธรรมความรู้และศักยภาพของคนในเมืองและชนบทจึงไม่แตกต่างกันมากนัก ประชาชนมีความรู้เท่าเทียมกันเพราะนักปราชญ์สมัยก่อนมักสั่งสอนให้ประชาชนเห็นว่าความรู้กับคุณธรรมเป็นเรื่องเดียวกัน เช่น ในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไท (พญาลิไท) พระมหากษัตริย์องค์ที่ 6 แห่งยุคสมัยกรุงสุโขทัย ซึ่งเป็นผู้แต่งคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วงและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทรงสนับสนุนให้ประชาชนได้เล่าเรียนพระธรรมวินัย ศึกษาพระไตรปิฎก ทั้งยังสนับสนุนให้เหล่าพราหมณ์ได้สั่งสอนศิลปศาสตร์ต่าง ๆ ในบริเวณพระบรมมหาราชวัง และนับว่าทรงเป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรมและศิลปศาสตร์ขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย การศึกษาของประชาชนสมัยนั้นมีความเท่าเทียมด้วยมีคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ การเกิดชนชั้นขึ้นในสังคมก็เพื่อแบ่งหน้าที่กันทำงาน เพื่อเติมส่วนขาดให้แก่กันและกัน และเป็นไปเองโดยธรรมชาติ ไม่ใช่ชนชั้นหนึ่งเหนือกว่าชนชั้นหนึ่ง (วันดี ศรีสวัสดิ์, 2558) อย่างไรก็ตามถ้าพิจารณาในด้านการจัดการศึกษา คือ การเรียนการสอนและการวัดผล อาจมีหลักฐานไม่ปรากฏมากนัก แต่ถ้าพิจารณาด้านศักยภาพของผู้เรียนที่แสดงออกมาทั้งในด้านภูมิความรู้และภูมิธรรมแล้ว มีคุณภาพสูงมากทั้งความสามารถทางด้านการใช้ภาษา การเขียน และการแปล ตลอดจนความแตกฉานในหลักธรรมและทักษะด้านศิลปหัตถกรรม การศึกษาของชาวไทยสมัยนั้น ไม่จำกัดเฉพาะชนชั้นใดชนหนึ่ง ประชาชนทั่วไปก็สามารถศึกษาเล่าเรียนได้ หากแต่ส่วนใหญ่ยังจัดให้เฉพาะผู้ชาย ส่วนการศึกษาของผู้หญิงมักจะได้รับจากการฝึกอบรมจากครอบครัวของตนเอง ครอบครัวญาติ หรือส่งไปเรียนในวัง โดยส่วนมากจะเรียนวิชาแม่บ้าน เช่น การทำอาหาร ทำขนม มวนยาสูบ จิบพลูในตระกูลขุนนางชั้นสูง แต่ผู้หญิงบางคนก็ได้เรียนหนังสือโดยราชบัณฑิตเป็นผู้สอนเรียนกันในสำนักราชวัง ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า อิทธิพลของศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วงที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ได้ขยายครอบคลุมทุกสถาบันและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของคนไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมือง สถาบันการศึกษา สถาบันครอบครัวต่างล้วนนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ทั้งสิ้น (พระเทพสิทธิมงคล, 2553) โดยนัยนี้

อาจกล่าวได้ว่า ยุคสมัยก่อนเป็นยุคของคนดีมีศีลธรรม การแสวงหาความรู้ของแต่ละคนมีเป้าหมายเพื่อ **การเป็นพลเมืองดีของสังคม มีความสงบสุขร่มเย็น และยุติธรรม** โดยมีผู้นำประเทศเป็นผู้ชี้แนะทางและเป็นแบบอย่างที่ดีของประชาชน การเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนคือการประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีและดำเนินรอยตามหลักนำชัยที่ผู้ปกครองประเทศได้วางไว้ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ผู้เดินตามไม่สามารถลั้งเลงสยในความรู้ของตนได้เพราะความรู้ที่สั่งสมมาตลอดชีวิตนั้นคือคุณธรรมและความดีงามที่มีอยู่แล้วภายในจิตใจของมนุษย์ ดังนั้น สิ่งที่ปรากฏในพฤติกรรมการเรียนรู้ก็คือ การเชื่อฟังและทำตามผู้นำหรือผู้สั่งสอน เพื่อนำไปสู่เป้าหมายเดียวกันคือการเป็นคนดี เป็นแม่ที่ดี เป็นลูกที่ดี เป็นภรรยาที่ดี เป็นครูที่ดี เป็นพ่อค้าที่ดี เป็นผู้ปกครองที่ดี ตลอดจนการเป็นหูเป็นตาให้แก่กันเมื่อมีใครทำอะไรออกนอกกลุ่มนอกทาง (ปกรณ สุวรรณประภา, 2557)

จากวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายและการกินอยู่แบบพอเพียงในชุมชนชนบท ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสังคมและการปกครองที่แน่นแฟ้นแบบเครือญาติของสังคมไทยในยุคแรก การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญของไทย ซึ่งมีผลต่อเนื่องมาถึงปัจจุบันและในอนาคต ได้เริ่มเกิดตั้งแต่การปรับประเทศให้เป็นสมัยใหม่ภายใต้แรงกดดันของระบบอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจอุตสาหกรรมตะวันตกในรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ของกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อองค์ความรู้ในแขนงต่าง ๆ เริ่มขยายตัวโดยเฉพาะความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อีกทั้งมีการกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงโดยมุ่งเน้นการเพิ่มขนาดของประชากรและการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น สังคมไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ อย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยสังคมเมืองเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการบริหารปกครองของประเทศที่ส่งผลให้เกิดรูปแบบมาตรฐานใหม่ในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมในทุกภาคส่วน ถึงแม้ในสังคมชนบทจะเป็นที่ตั้งของทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ส่วนใหญ่ของประเทศ แต่คนในสังคมเมืองที่เป็นศูนย์กลางอำนาจทั้งทางเศรษฐกิจและการบริหารปกครองกลับเป็นผู้เลือกใช้ทรัพยากรเพื่อมุ่งสู่การผลิตและการส่งออกขนาดใหญ่เพื่อนำรายได้เข้าประเทศ (บำเพ็ญ เขียวหวาน, 2556) ถึงแม้วิถีชีวิตแบบพอเพียงของคนชนบทยังคงเหลืออยู่บ้าง แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า ชนบทไทยได้เปลี่ยนไปเป็นภาคการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเต็มตัว ดังจะเห็นจากพื้นที่เพาะปลูกทางการเกษตรซึ่งเป็นแหล่งทำมาหากินในชนบทเริ่มกลายสภาพเป็นชุมชนเมืองและเป็นฐานการผลิตเพื่อการค้าในภาคอุตสาหกรรม ปัญหาของคนชนบทเริ่มซับซ้อนมากขึ้น มีชีวิตความเป็นอยู่ใกล้เคียงกับคนเมืองมากขึ้น คนชนบทอาศัยอยู่ในชนบทก็จริง แต่ไปทำงานในเมืองมากขึ้น ทั้งไปเข้าเย็นกลับ และไปเป็นช่วงฤดูกาลเพื่อขายแรงงานในเมือง คนเมืองก็ออกมาชนบทมากขึ้นเพื่อค้าขายและท่องเที่ยว นอกจากนี้แรงงานข้ามชาติยังได้เข้ามาเป็นองค์ประกอบหนึ่งของชนบทไทย อย่างเช่นในภาคเหนือก็จะมีแรงงานไทใหญ่และลาวเข้ามารับจ้างเหมาเป็นกิจกรรม ๆ ไป ปฏิสัมพันธ์เหล่านี้ทำให้คนชนบทมีความคาดหวังในชีวิตที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น การส่งบุตรหลานไปเรียนในเมือง การวางแผนด้านการเงินการลงทุน การแสวงหาความรู้และวิทยาการใหม่เพิ่มเติม เป็นต้น (มิ่งสรรพ ขาวสอาด, 2557)

อย่างไรก็ตาม ไม่เพียงแต่สังคมไทยที่ได้รับผลกระทบเหล่านี้ โครงสร้างของสังคมและวิถีการดำรงชีวิตหรือวัฒนธรรมของมนุษย์ในแต่ละสังคมประเทศอื่น ๆ ก็มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยเช่นกัน ทั้งด้านสังคม

เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม และการศึกษา โดยสามารถสรุปสาเหตุหลักของการเข้าไปมีบทบาทของ “อำนาจ” จากภายนอกที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวบ้านได้ 2 อย่าง อย่างแรกคือ การค้าหรือตลาด ซึ่งมีตัวแทนที่เป็นรูปธรรมคือพ่อค้าที่เข้าไปดูดซับเอาผลผลิตส่วนเกินผ่านการค้าขาย ทำให้ตลาดและเงินตรามีความสำคัญในวิถีชีวิตชนบทมากขึ้น พร้อมกับลดทอนความสำคัญของความสัมพันธ์ทางสังคมแบบพึ่งพาอาศัยกันที่มีมาแต่เดิมลง อำนาจอย่างที่สอง คือ อำนาจรัฐ ที่เข้าไปควบคุมและจัดการสังคมชนบทมากขึ้น โดยเฉพาะการควบคุมปัจจัยการผลิต และการดูดซับผลผลิตส่วนเกินในรูปของภาษี ทั้งภาษีผลผลิตและภาษีที่ดิน (ชาย โพรสิฐิตา, 2555)

ตั้งแต่เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบอบประชาธิปไตย ในปี พ.ศ. 2475 อำนาจรัฐเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของคนไทยโดยการผูกขาดอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง เป็นการถ่ายโอนอำนาจจากระบอบเก่าสู่ระบอบใหม่ เป็นรัฐใหม่ที่ใช้ระบอบรัฐธรรมนูญนิยม หรือประชาธิปไตย บนความแข็งแกร่งของระบอบราชการที่มีอยู่ก่อนแล้ว ความจำเป็นของระบอบใหม่ที่ต้องมีผู้นำจากการเลือกตั้งของประชาชน จึงถูกใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการเปลี่ยนแปลง รัฐบาลจึงยังคงผูกขาดอำนาจและบทบาทไว้ที่ส่วนกลางทั้งหมด ประชาชนจึงถูกครอบงำและถูกกำกับเพียงทำหน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมาย เสียภาษีและไปเลือกตั้ง ทำให้ประชาชนโดยทั่วไปเข้าใจว่าประชาธิปไตยคือการไปเลือกตั้ง การมีส่วนร่วมทางการเมืองจึงจำกัดอยู่เพียงระดับการเลือกตั้ง และคอยรอรับการช่วยเหลือจากทางราชการ ซึ่งเป็นลักษณะของประชาชนที่อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของผู้ที่เหนือกว่า และขาดความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเอง ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษาไทยก็ถูกออกแบบและกำกับโดยระบอบการเมือง หรือผู้นำทางการเมือง ซึ่งรัฐไทยในอดีต ก็ได้เน้นกล่อมเกลารัษฎาให้ราษฎรได้เข้าใจหน้าที่ของตนโดยมีรัฐเป็นศูนย์กลาง การจัดการศึกษาในเมืองหลวงจึงเน้นหนักไปในการสร้างคนเพื่อรับใช้กลไกหลักของรัฐ มีแผนการศึกษาหลักสูตร การจัดการศึกษาระดับต่าง ๆ อย่างครบถ้วน และใช้เป็นการทั่วไปทั้งประเทศ การจัดการศึกษาที่รวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลางเช่นนี้ได้ละเลยความสำคัญของความเป็นชุมชน ความเป็นพหุสังคมที่มีศาสนา ภาษา เชื้อชาติ และวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกันในประเทศอยู่แล้ว ด้วยเหตุนี้ ท้องถิ่นจึงไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเรียนรู้ในแบบวิถีชุมชน เพื่อรักษาอัตลักษณ์และภูมิปัญญาของชุมชน ทำให้ชุมชนอ่อนแอ และไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ อีกทั้งการกระจายโอกาสทางการศึกษาที่ขาดความเสมอภาคและเท่าเทียมในพื้นที่ห่างไกล ในยุคการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา กระทั่งเข้าสู่ยุคบริโภคนิยม ก็ยังเป็นสาเหตุให้ผู้คนละทิ้งท้องถิ่นเพื่อแสวงหาโอกาสทางการศึกษาในเมืองหลวงและเมืองใหญ่ เพื่อยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของตน (ทิพย์พาพร ดันติสุนทร, 2555)

ถึงแม้การกระจายอำนาจอย่างเป็นระบบเพิ่งเริ่มเกิดขึ้นมาเมื่อมีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้บัญญัติเรื่องการปกครองส่วนท้องถิ่นโดยมีสาระสำคัญให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) อันประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มีอิสระในการปกครองตนเอง แต่อย่างไรก็ตาม การกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นเป็นเพียงการถ่ายโอนภารกิจให้ไปดำเนินการตามนโยบายของส่วนกลางมากกว่าการสนับสนุนการปกครองตนเอง ทำให้ความเหลื่อมล้ำ